

Стадник К. О.,

аспірант кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ФУНКЦІЇ ТА СПРЯМУВАННЯ КОНЦЕНТРАЦІЇ КАПІТАЛУ В СУЧАСНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню господарсько-правового значення функцій і спрямування концентрації капіталу у вітчизняних економічних умовах. Виявлено суттєві недоліки господарського законодавства. Запропоновано способи модернізації й удосконалення чинного законодавства в сфері концентрації капіталу.

Ключові слова: законодавство про економічну конкуренцію, концентрація капіталу, логістика, ТНК, державний контроль, процеси економічної концентрації.

Постановка проблеми. Контроль за процесами економічної концентрації є одним із заходів державного регулювання господарських відносин. Однак господарсько-правове забезпечення концентрації капіталу відстало від часу за вартісними критеріями, спрямуванням, державним регулюванням, розвитком ринків і засобами регулювання. На сьогодні у світі процеси концентрації капіталу відбуваються зі значною активністю, про що свідчить швидке збільшення на глобальному ринку кількості транскордонних національних корпорацій (далі – ТНК), що, у свою чергу, призводить до загострення конкуренції.

Питання процесів економічної концентрації та конкретних процесів концентрації капіталу відображено в роботах вітчизняних і зарубіжних науковців, серед яких Д.В. Задахайло, В.І. Шевченко, Г.В. Ільющенко, С.С. Шумська, І.Г. Андрущенко, Д.А. Сорокін, В.В. Костицький та ін. Проте за наявності значної кількості досліджень цього питання дискусійними залишається велика кількість аспектів.

Метою статті є всебічний аналіз господарсько-правових функцій і спрямування концентрації капіталу у світлі сучасних економічних процесів, як вітчизняних, так і закордонних.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах глобалізації світової економічної системи найпотужнішими гравцями ринку є ТНК, які здійснюють концентрацію капіталу у величезних масштабах. Україна у своєму економічному розвитку також має низку ТНК та інших суб'єктів господарювання, концентрація капіталу в яких відбувається не менш активно. Проте на сьогодні Закон України «Про захист економічної конкуренції» (далі – Закон) повністю не забезпечує регулювання цих процесів, зокрема вартісний критерій був установлений ще у 2005 р. й нині він не відповідає тим вимогам, які диктує сучасний економічний розвиток. Також Законом не врегульовано питання стосовно понятійного апарату, критеріїв, умов, структури капіталу, форм, функцій, об'єкта, видів, засадничих аспектів здійснення державної політики у сфері концентрації капіталу. Закон розглядає ринки як гомогенні поняття, однак всі ринки різні за:

- ступенем конкурентності;
- ступенем наявності/відсутності природної монополії;
- ступенем уже наявного рівня концентрації тощо.

Незважаючи на різноманітність ринків, між ТНК (як основними суб'єктами господарювання у сфері процесів концентрації капіталу) правила вільної конкуренції не діють узагалі. Ці корпорації мають певну товарну спрямованість (нафтові ТНК).

Існує лише поділ світу між ними за територіальною ознакою. Боротьба за нові ринки збуту або зміцнення квот здійснюється ними самостійно. Яскравим прикладом є Японія. Завдяки технологічній орієнтації й високій ефективності національного виробництва ця країна монополізувала ринки продукції електронної промисловості через насичення їх якісними недорогими товарами, які виявляються понад конкуренцією.

Географічно ТНК здійснюють на сьогодні вплив на концентрацію капіталу так:

1. Західноєвропейські ТНК:
 - 80% знаходяться в Західній Європі;
 - інші 20% – в Африці (ТНК Франції), Латинській Америці (ТНК Італії й Німеччини), Австралії та Нової Зеландії (ТНК Англії);
2. ТНК США зосереджені в:
 - Західній Європі;
 - Канаді;
 - Латинській Америці;
 - Японії;
3. ТНК Японії розташовані в:
 - США (1,8%);
 - південній і південно-східній Азії.

З урахуванням швидкого глобалізаційного розвитку багатofункціональну роль концентрації капіталу в сучасній національній економіці можна розподілити за такими групами:

І. Сприяння монополізації, олігополізації економіки. У цьому випадку формується економічна влада, що є олігархічністю національної економіки, вплив на яку може здійснюватися виключно шляхом посилення конкуренції.

ІІ. Формування конкурентоспроможності за рахунок:

- відкриття національного ринку входженням до СОТ та інших міжнародних економічних організацій;
- збільшення обсягів виробництва;
- розвиненість технологічних ланцюгів (надають можливість підвищувати конкурентоспроможність за рахунок контролю над усім). ТНК утворюють так звані технологічні ланцюги світової активності з виробництва певних продуктів чи послуг, у яких кожна країна чи регіон мають чітко визначену (нав'язану ТНК) спеціалізацію [7, с. 10]. Слабкі країни, потрапивши в такий ланцюг, перетворюються в зовні керованих економічних суб'єктів [8, с. 9];

- акумуляція фінансового капіталу та інноваційні підрозділи (тут відбувається не лише концентрація капіталу, а й концентрація інноваційного потенціалу: науково-технічна інфраструктура, управління, кадри, а також техніко-технологічний, кадровий, фінансовий, науково-дослідний, комунікаційний, мотиваційний, інформаційно-методичний, інтелектуальний, ринковий, організаційно-управлінський і виробничо-технічний потенціал). Результатом є серійність виробництва. Інноваційний потенціал є комплексною характеристикою спроможності підприємства. Зарубіжним досвідом доведено, що результативність інноваційної політики залежить від спроможності урядів країн правильно і своєчасно обирати механізми її реалізації з

урахуванням зростаючої ролі знань, інновацій і творчості в суспільстві [9, с. 197];

– розвиток і підтримка логістики. Для підтримки високої конкурентоспроможності логістичних ланцюгів підприємства повинні постійно розвиватися й удосконалюватися. Для цього необхідно чітко визначити таке: наскільки добре логістичний ланцюг працює в цей час; у якому напрямі потрібно вдосконалювати логістичні ланцюги; наскільки успішно проходить процес перетворень логістичних ланцюгів у вибраному напрямі [1, с. 698]. Логістика робить вагомий внесок саме для отримання переваг, оскільки вона активізується на підвищенні гнучкості підприємства та спрямована на швидке реагування вимог ринку [2, с. 127–134]. Завдяки логістиці, суб'єкти господарювання забезпечують належний рівень обслуговування кінцевого споживача, надаючи йому при цьому певні додаткові переваги, які можуть стосуватись й еластичності поставок щодо величини партії, й еластичності щодо умов оплати праці, й еластичності щодо термінів і місця виконання замовлення тощо [3, с. 191]. Логістика є фактором підвищення конкурентоспроможності, інструментом оптимізації та зниження витрат підприємств [4, с. 36]. Логістика розробляє ретельно зважені й обгрунтовані пропозиції, які сприяють досягненню найефективнішої роботи підприємства, підвищенню його ринкової ставки й отриманню переваг над конкурентами [5, с. 13]. Основні деталі логістичного ланцюгу включають таке: зберігання сировини та продукції, виробництво товарів, відправка товарів зі складів готової продукції тощо [6, с. 223].

III. Установлення протиправних виявів:

– недопущення трансформації економічної концентрації в економічну владу. Необхідність визначення правового механізму відмежування правових форм дозволеного рівня концентрації капіталу від трансформації таких суб'єктів у центри економічної влади. Концентрація капіталу не дорівнює економічній владі. Реакція держави має бути такою: нейтралізація (реальний допуск іноземного виробника на ринок) шляхом демонополізації; припинення небезпечної концентрації (наприклад, реприватизація). Концентрація капіталу розглядається не лише як загроза економічній конкуренції, а і як загроза виникнення центру економічної та політичної влади.

– трансфертне ціноутворення (система визначення звичайної ціни товарів і/або результатів робіт (послуг) в операціях, визнаних відповідно до ст. 39 Податкового кодексу України) використовується як метод розподілу прибутків і/або витрат усередині групи компаній. Трансфертні ціни за надані послуги, товари всередині холдингу визначаються не ринком, а адміністративними рішеннями центру; такі ціни існують між пов'язаними підрозділами однієї структури. Холдинги намагаються дотримуватися єдиної політики в галузі трансфертних цін у глобальному масштабі. На початку 1980-х рр. у США налічувалося близько 1,5 тис. компаній, які активно використовували трансфертне ціноутворення [11]. До них і сьогодні належить General Motors тощо;

– офшорні центри прибутку (ухилення від сплати податків): надають можливість вивести свої капітали із країни; податкова оптимізація; захист активів; максимальна конфіденційність бенефіціара; у схемах оптимізації оподаткування використовуються у сферах інвестування, торгівлі, операцій із цінними паперами, кредитування тощо. Розповсюджений спосіб ухилення від податків у власній країні – переміщення діяльності чи капіталу в іншу країну, завдяки чому вони стають схованими від національних податкових служб [12, с. 447]. На міжнародному рівні такі центри прибутку регулюються Конвенцією ОЕСР

про адміністративну взаємодопомогу з проблем оподаткування (Convention on Mutual Administrative Assistance in Tax Matters) (Україною не ратифікована).

Отже, має бути врахований зарубіжний досвід контролю за концентрацією, накопиченням і виведенням капіталу до офшорних зон. Згідно із Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 р. № 77-р, до офшорних зон належать такі: острів Джерсі; острів Мен; острів Олдерні; Бахрейн; Беліз; Андорра; Гібралтар; Монако; Ангілья; Антигуа й Барбуда; Аруба; Багамські Острови; Барбадос; Бермудські острови; Британські Віргінські Острови; Віргінські Острови (США); Гренада; Кайманові Острови; Монтсеррат; Нідерландські Антильські Острови; Пуерто-Ріко; Мент-Вінсент і Гренадіни; Сент-Кітс і Невіс; Сент-Люсія; Співдружність Домініки; Теркс і Кайкос; Ліберія; Сейшельські Острови; Вануату; Маршалльські Острови; Науру; Ніуе; Острови Кука; Самоа; Мальдівська Республіка.

З огляду на різноманітність ринків товарів і послуг доцільною є сегментація економіки за секторами на:

а) принципово неконкурентоспроможні сектори економіки;
б) сектори національної економіки, що забезпечують на цей момент ВВП країни, концентрація відбулася давно й повною мірою, так звані «традиційні» галузі економіки (металургія та агропромисловий комплекс) залишаються на засадах цінової конкуренції;

в) нові галузі економіки, що потребують активної економічної концентрації для забезпечення швидкого розвитку, зокрема галузі, що ще дають інноваційну ренту, у яких ще не розвинута цінова конкуренція, іде насичення ринку; збільшення частки новітніх секторів із високим рівнем інноваційності. Недоліками формування інноваційної інфраструктури є бесистемність і непослідовність її формування, недостатня нормативно-правова урегульованість питань розвитку інноваційної інфраструктури та недостатня державна підтримка, низький рівень фінансування всіх елементів інфраструктури, відсутність постійно доступної систематизованої інформації про завершені розробки новітніх технологій [15, с. 132];

г) сектори національної економіки, що безпосередньо забезпечують інтереси й потреби національної економічної та політичної безпеки, – концентрація може відбуватися для досягнення максимального ефекту аж до стану монополізації ринку.

Отже, при визначенні обсягу концентрації капіталу на певних ринках має бути врахований той фактор, що первинно всі ринки є різними як за складом виробників та споживачів, так і за галузями виробництва, логістичним забезпеченням, станом конкуренції тощо. З урахуванням цього вважаємо, що концентрація капіталу відбувається на двох рівнях:

1) на внутрішньому ринку (де відбувається тяжіння до монополізму);

2) концентрація в глобальному контексті (так звана висока концентрація) як умова серійності виробництва в умовах цінової конкуренції й умова фінансування власних локальних інноваційних систем (у вигляді конструкторських бюро, наукових лабораторій тощо). Це дає змогу створювати інноваційний продукт – реалізація товару не на умовах цінової конкуренції, а використовуються виключні права інтелектуальної власності, у результаті чого отримується інноваційна рента.

Висновки. Ми пропонуємо змінити функціональний обов'язок держави щодо концентрації суб'єктів господарювання з пасивної ролі у вигляді контролю на активну роль, яка виявляється в активному впливі держави на процеси концентрації капіталу в діапазоні від обмеження (на усталених ринках) до стимулювання (на ринках, що розвиваються). Контроль необ-

хідно розглядати як умову забезпечення конкурентоспроможності ринку, а процеси економічної концентрації – це, по суті, умова конкурентоспроможності.

Концентрація капіталу повинна виконувати такі функції: формування конкурентоспроможності, збільшення обсягів виробництва, розвиненість технологічних ланцюгів, концентрація інноваційного потенціалу, розвиток і підтримка логістики. Проте існує й негативний аспект у вигляді трансфертного ціноутворення, офшорних центрів прибутку, формування економічної влади тощо. Також уважаємо доцільним застосування сегментації економіки за секторами.

Тому ми наголошуємо на підтриманні ідеї кодифікації законодавства про економічну конкуренцію й унесенні змін до чинного вітчизняного законодавства у сфері захисту економічної конкуренції з питань визнання АМКУ єдиним органом у сфері забезпечення процесів економічної концентрації, надання йому достатніх і чітко визначених повноважень; перегляду вартісних критеріїв концентрації капіталу; застосування методу розподілу ринків тощо.

Література:

1. Талан М.В. Моделювання логістичних стратегій торговельних підприємств / М.В. Талан // Вісн. Ін-ту підприємництва та перспективних технологій при Нац. ун-ті «Львівська політехніка». – 2008. – № 633. – С. 696–701.
2. Хвищун Н.В. Логістичні складові підвищення конкурентоспроможності підприємства / Н.В. Хвищун // Логістика: теорія та практика. – Луцьк. – 2011. – №1. – С. 126–134.
3. Верхоглядова Н.І. Синергетичний ефект впровадження концепції інтегрованої логістики при формуванні конкурентних переваг промислового підприємства / Н.І. Верхоглядова // Економічний простір. – 2013. – № 74. – С. 183–195.
4. Каир З.С. Основы логистики : [учеб. пособ.] / З.С. Каир, А.А. Лукьянченко, А.И. Омелянчук. – Донецк : Юго-Восток, 2003. – 522 с.
5. Таньков К.М. Виробнича логістика : [навч. посіб.] / К.М. Таньков. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 305 с.
6. Захарченко В.И. Сумма знаний в экономике : в 12 т. / В.И. Захарченко, З.А. Кузнецова. – Одесса : Наука и техника, 2008. – 428 с.
7. Далевська Н.М. Предмет міжнародної політичної економії з погляду індивідуального буття особистості / Н.М. Далевська // Актуальні проблеми економіки, менеджменту, маркетингу : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 10–11 лютого 2012 року) : у 2 ч. – Львів : Львівська економічна фундація, 2012. – Ч. 1. – 2012. – С. 9–10.
8. Кіндзерський Ю. Особливості розвитку світової промисловості та їх вплив на формування екзогенних обмежень для виробництва в Україні / Ю. Кіндзерський // Економіст. – 2011. – № 12. – С. 9–13.
9. Федулова Л.І. Проблеми винахідницької діяльності в Україні: регіональний аспект / Л.І. Федулова // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1. – С. 197–204.
10. Трансфертны цены [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // <http://www.grandars.ru/student/nalogi/transfertnye-ceny.html>.
11. Міжнародні фінанси : [навч. посіб.] / за ред. д. ю. н., проф., академіка АЕН України Ю.Г. Козака, доц. Н.С. Логвінової, к. ю. н., доц. В.В. Ковалевського. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : ЦУЛ, 2007. – 554 с.
12. Козак Ю.Г. Міжнародне оподаткування / Ю.Г. Козак, В.М. Сліпеч. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 550 с.
13. 15. Вдовічен А.А. Інноваційна інфраструктура як фактор регіонального розвитку / А.А. Вдовічен, О.В. Соколюк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Серія «Економічні науки». – 2013. – Вип. 1. – С. 130–135. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vchetei_2013_1_23/pdf/.

Стадник Е. А. Функции и направленность концентрации капитала в современной экономике Украины

Аннотация. Статья посвящена исследованию хозяйственно-правового значения функций и направленности концентрации капитала в отечественных экономических условиях. Обнаружены существенные недостатки хозяйственного законодательства. Предложены способы модернизации и усовершенствования действующего законодательства в сфере концентрации капитала.

Ключевые слова: законодательство про економічну конкуренцію, концентрація капіталу, логістика, ТНК, державний контроль, процеси економічної концентрації.

Stadnyk K. Functions and orientation of the capital concentration in the modern economy of Ukraine

Summary. The article is due to economic and legal value of the functions and focus of capital concentration in Ukrainian economic conditions. Substantial disadvantages of economic legislation have found. The author suggests ways to modernize and improve existing legislation in the field of concentration of capital.

Key words: legislation on the economic competition, concentration of capital, logistics, TNK, state control, processes of economic concentration.